ശ്രീഃ

ശ്രീമതേ രാമാനുജായ നമഃ

ശ്രീമതേ നിഗമാന്തമഹാദേശികായ നമഃ

ഓം നമോ ഭഗവതേ വാസുദേവായ

മഹർഷി വേദവ്യാസപ്രണീതം ശ്രീമദ്ഭാഗവതമഹാപുരാണം

॥ തൃതീയസ്കന്ധേ ഷഡ്വിംശോഽധ്യായഃ ॥

This document has been prepared by

Sunder Kidāmbi

with the blessings of

ശ്രീ രംഗരാമാനുജ മഹാദേശികൻ

His Holiness śrīmad āṇḍavan śrīraṅgam

ശ്രീഃ

ശ്രീമതേ രാമാനുജായ നമഃ

ശ്രീമതേ നിഗമാന്തമഹാദേശികായ നമഃ

ഓം നമോ ഭഗവതേ വാസുദേവായ

ശ്രീമദ്ഭാഗവതമഹാപുരാണം

॥ തൃതീയസ്കന്ധേ ഷഡ്വിംശോഽധ്യായഃ ॥

ശ്രീഭഗവാനുവാച
അഥ തേ സമ്പ്രവക്ഷ്യാമി തത്ത്വാനാം ലക്ഷണം പൃഥക് ।
യദ്വിദിത്വാ വിമുച്യേത പുരുഷഃ പ്രാകൃതൈർഗുണൈഃ ॥ **1** ॥

ജ്ഞാനം നിഃശ്രേയസാർഥായ പുരുഷസ്യാത്മദർശനം ।
യദാഹുർവർണയേ തത്തേ ഹൃദയഗ്രന്ഥിഭേദനം ॥ **2** ॥

അനാദിരാത്മാ പുരുഷോ നിർഗുണഃ പ്രകൃതേഃ പരഃ ।
പ്രത്യഗ്ധാമാ സ്വയഞ്ജ്യോതിർവിശ്വം യേന സമന്വിതം ॥ **3** ॥

സ ഏഷ പ്രകൃതിം സൂക്ഷ്മാം ദൈവീം ഗുണമയീം വിഭുഃ ।
യദൃച്ഛയൈവോപഗതാമഭ്യപദ്യത ലീലയാ ॥ **4** ॥

ഗുണൈർവിചിത്രാഃ സൃജതീം സരൂപാഃ പ്രകൃതിം പ്രജാഃ ।
വിലോക്യ മുമുഹേ സദ്യഃ സ ഇഹ ജ്ഞാനഗൂഹയാ ॥ **5** ॥

ഏവം പരാഭിധ്യാനേന കർതൃത്വം പ്രകൃതേഃ പുമാൻ ।
കർമസു ക്രിയമാണേഷു ഗുണൈരാത്മനി മന്യതേ ॥ **6** ॥

തദസ്യ സംസൃതിർബന്ധഃ പാരതന്ത്ര്യം ച തത്കൃതം ।
ഭവത്യകർതുരീശസ്യ സാക്ഷിണോ നിർവൃതാത്മനഃ ॥ **7** ॥

കാർയകാരണകർതൃത്വേ കാരണം പ്രകൃതിം വിദുഃ।
ഭോക്തൃത്വേ സുഖദുഃഖാനാം പുരുഷം പ്രകൃതേഃ പരം ॥ **8** ॥

ദേവഹൂതിരുവാച
പ്രകൃതേഃ പുരുഷസ്യാപി ലക്ഷണം പുരുഷോത്തമ।
ബ്രൂഹി കാരണയോരസ്യ സദസച്ച യദാത്മകം ॥ **9** ॥

ശ്രീഭഗവാനുവാച
യത്തത്ത്രിഗുണമവ്യക്തം നിത്യം സദസദാത്മകം।
പ്രധാനം പ്രകൃതിം പ്രാഹുരവിശേഷം വിശേഷവത് ॥ **10** ॥

പഞ്ചഭിഃ പഞ്ചഭിർബ്രഹ്മ ചതുർഭിർദശഭിസ്തഥാ।
ഏതച്ചതുർവിംശതികം ഗണം പ്രാധാനികം വിദുഃ ॥ **11** ॥

മഹാഭൂതാനി പഞ്ചൈവ ഭൂരാപോഽഗ്നിർമരുന്നഭഃ।
തൻമാത്രാണി ച താവന്തി ഗന്ധാദീനി മതാനി മേ ॥ **12** ॥

ഇന്ദ്രിയാണി ദശ ശ്രോത്രം ത്വഗ്ദൃഗ്രസനനാസികാഃ।
വാക്കരൗ ചരണൗ മേഢ്രം പായുർദശമ ഉച്യതേ ॥ **13** ॥

മനോ ബുദ്ധിരഹങ്കാരശ്ചിത്തമിത്യന്തരാത്മകം।
ചതുർധാ ലക്ഷ്യതേ ഭേദോ വൃത്ത്യാ ലക്ഷണരൂപയാ ॥ **14** ॥

ഏതാവാനേവ സംഖ്യാതോ ബ്രഹ്മണഃ സഗുണസ്യ ഹ।
സന്നിവേശോ മയാ പ്രോക്തോ യഃ കാലഃ പഞ്ചവിംശകഃ ॥ **15** ॥

പ്രഭാവം പൗരുഷം പ്രാഹുഃ കാലമേകേ യതോ ഭയം।
അഹങ്കാരവിമൂഢസ്യ കർതുഃ പ്രകൃതിമീയുഷഃ ॥ **16** ॥

പ്രകൃതേർഗുണസാമ്യസ്യ നിർവിശേഷസ്യ മാനവി।
ചേഷ്ടാ യതഃ സ ഭഗവാൻ കാല ഇത്യുപലക്ഷിതഃ ॥ **17** ॥

അന്തഃ പുരുഷരൂപേണ കാലരൂപേണ യോ ബഹിഃ।
സമൻവേത്യേഷ സത്ത്വാനാം ഭഗവാനാത്മമായയാ ॥ **18** ॥

ദൈവാത്ക്ഷുഭിതധർമിണ്യാം സ്വസ്യാം യോനൗ പരഃ പുമാൻ
ആധത്ത വീർയം സാസൂത മഹത്തത്ത്വം ഹിരൺമയം ॥ **19** ॥

വിശ്വമാത്മഗതം വ്യഞ്ജൻ കൂടസ്ഥോ ജഗദങ്കുരഃ।
സ്വതേജസാപിബത്തീവ്രമാത്മപ്രസ്വാപനം തമഃ ॥ **20** ॥

യത്തത്സത്ത്വഗുണം സ്വച്ഛം ശാന്തം ഭഗവതഃ പദം।
യദാഹുർവാസുദേവാഖ്യം ചിത്തം തൻമഹദാത്മകം ॥ **21** ॥

സ്വച്ഛത്വമവികാരിത്വം ശാന്തത്വമിതി ചേതസഃ।
വൃത്തിഭിർലക്ഷണം പ്രോക്തം യഥാപാം പ്രകൃതിഃ പരാ ॥ **22** ॥

മഹത്തത്ത്വാദ്വികുർവാണാദ്ഭഗവദ്വീർയസംഭവാത്।
ക്രിയാശക്തിരഹങ്കാരസ്ത്രിവിധഃ സമപദ്യത ॥ **23** ॥

വൈകാരികസ്തൈജസശ്ച താമസശ്ച യതോ ഭവഃ।
മനസശ്ചേന്ദ്രിയാണാം ച ഭൂതാനാം മഹതാമപി ॥ **24** ॥

സഹസ്രശിരസം സാക്ഷാദ്യമനന്തം പ്രചക്ഷതേ।
സങ്കർഷണാഖ്യം പുരുഷം ഭൂതേന്ദ്രിയമനോമയം ॥ **25** ॥

കർതൃത്വം കരണത്വം ച കാർയത്വം ചേതി ലക്ഷണം।
ശാന്തഘോരവിമൂഢത്വമിതി വാ സ്യാദഹങ്കൃതേഃ ॥ **26** ॥

വൈകാരികാദ്വികുർവാണാൻമനസ്തത്ത്വമജായത।
യത്സങ്കൽപവികൽപാഭ്യാം വർതതേ കാമസംഭവഃ ॥ **27** ॥

യദ്വിദുർഹ്യനിരുദ്ധാഖ്യം ഹൃഷീകാണാമധീശ്വരം।
ശാരദേന്ദീവരശ്യാമം സംരാധ്യം യോഗിഭിഃ ശനൈഃ ॥ **28** ॥

തൈജസാത്തു വികുർവാണാദ് ബുദ്ധിതത്ത്വമഭൂത്സതി।
ദ്രവ്യസ്ഫുരണവിജ്ഞാനമിന്ദ്രിയാണാമനുഗ്രഹഃ ॥ **29** ॥

സംശയോഽഥ വിപർയാസോ നിശ്ചയഃ സ്മൃതിരേവ ച।
സ്വാപ ഇത്യുച്യതേ ബുദ്ധേർലക്ഷണം വൃത്തിതഃ പൃഥക് ॥ **30** ॥

തൈജസാനീന്ദ്രിയാണ്യേവ ക്രിയാജ്ഞാനവിഭാഗശഃ।
പ്രാണസ്യ ഹി ക്രിയാശക്തിർബുദ്ധേർവിജ്ഞാനശക്തിതാ ॥ **31** ॥

താമസാച്ച വികുർവാണാദ്ഭഗവദ്വീർയചോദിതാത്।
ശബ്ദമാത്രമഭൂത്തസ്മാന്നഭഃ ശ്രോത്രം തു ശബ്ദഗം ॥ **32** ॥

അർഥാശ്രയത്വം ശബ്ദസ്യ ദ്രഷ്ടുർലിംഗത്വമേവ ച।
തൻമാത്രത്വം ച നഭസോ ലക്ഷണം കവയോ വിദുഃ ॥ **33** ॥

ഭൂതാനാം ചിദ്രദാതൃത്വം ബഹിരന്തരമേവ ച।
പ്രാണേന്ദ്രിയാത്മധിഷ്ണ്യത്വം നഭസോ വൃത്തിലക്ഷണം ॥ **34** ॥

നഭസഃ ശബ്ദതൻമാത്രാത്കാലഗത്യാ വികുർവതഃ।
സ്പർശോഽഭവത്തതോ വായുസ്ത്വക് സ്പർശസ്യ ച സംഗ്രഹഃ ॥ **35** ॥

മൃദുത്വം കഠിനത്വം ച ശൈത്യമുഷ്ണത്വമേവ ച।
ഏതത്സ്പർശസ്യ സ്പർശത്വം തൻമാത്രത്വം നഭസ്വതഃ ॥ **36** ॥

ചാലനം വ്യൂഹനം പ്രാപ്തിർനേതൃത്വം ദ്രവ്യശബ്ദയോഃ।
സർവേന്ദ്രിയാണാമാത്മത്വം വായോഃ കർമാഭിലക്ഷണം ॥ **37** ॥

വായോശ്ച സ്പർശതൻമാത്രാദ്രൂപം ദൈവേരിതാദഭൂത്।
സമുത്ഥിതം തതസ്തേജശ്ചക്ഷൂ രൂപോപലംഭനം ॥ **38** ॥

ദ്രവ്യാകൃതിത്വം ഗുണതാ വ്യക്തിസംസ്ഥാത്വമേവ ച।
തേജസ്ത്വം തേജസഃ സാധ്വി രൂപമാത്രസ്യ വൃത്തയഃ ॥ **39** ॥

ദ്യോതനം പചനം പാനമദനം ഹിമമർദനം।
തേജസോ വൃത്തയസ്ത്വേതാഃ ശോഷണം ക്ഷുത്തൃഡേവ ച ॥ **40** ॥

രൂപമാത്രാദ്വികുർവാണാത്തേജസോ ദൈവചോദിതാത്।
രസമാത്രമഭൂത്തസ്മാദംഭോ ജിഹ്വാ രസഗ്രഹഃ ॥ **41** ॥

കഷായോ മധുരസ്തിക്തഃ കട്വമ്ല ഇതി നൈകധാ।
ഭൗതികാനാം വികാരേണ രസ ഏകോ വിഭിദ്യതേ ॥ **42** ॥

ക്ലേദനം പിണ്ഡനം തൃപ്തിഃ പ്രാണനാപ്യായനോന്ദനം।
താപാപനോദോ ഭൂയസ്ത്വമംഭസോ വൃത്തയസ്ത്വിമാഃ ॥ **43** ॥

രസമാത്രാദ്വികുർവാണാദംഭസോ ദൈവചോദിതാത്।
ഗന്ധമാത്രമഭൂത്തസ്മാത്പൃഥ്വീ ഘ്രാണസ്തു ഗന്ധഗഃ ॥ **44** ॥

കരംഭപൂതിസൗരഭ്യശാന്തോഗ്രാമ്ലാദിഭിഃ പൃഥക്।
ദ്രവ്യാവയവവൈഷമ്യാദ്ഗന്ധ ഏകോ വിഭിദ്യതേ ॥ **45** ॥

ഭാവനം ബ്രഹ്മണഃ സ്ഥാനം ധാരണം സദ്വിശേഷണം।
സർവസത്ത്വഗുണോദ്ഭേദഃ പൃഥ്വിവീവൃത്തിലക്ഷണം ॥ **46** ॥

നഭോഗുണവിശേഷോഽർഥോ യസ്യ തച്ഛ്രോത്രമുച്യതേ।
വായോർഗുണവിശേഷോഽർഥോ യസ്യ തത്സ്പർശനം വിദുഃ ॥ **47** ॥

തേജോഗുണവിശേഷോഽർഥോ യസ്യ തച്ചക്ഷുരുച്യതേ।
അംഭോഗുണവിശേഷോഽർഥോ യസ്യ തദ്രസനം വിദുഃ।
ഭൂമേർഗുണവിശേഷോഽർഥോ യസ്യ സ ഘ്രാണ ഉച്യതേ ॥ **48** ॥

പരസ്യ ദൃശ്യതേ ധർമോ ഹ്യപരസ്മിൻ സമൻവയാത്।
അതോ വിശേഷോ ഭാവാനാം ഭൂമാവേവോപലക്ഷ്യതേ ॥ **49** ॥

ഏതാൻയസംഹത്യ യദാ മഹദാദീനി സപ്ത വൈ।
കാലകർമഗുണോപേതോ ജഗദാദിരുപാവിശത് ॥ **50** ॥

തതസ്തേനാനുവിദ്ധേഭ്യോ യുക്തേഭ്യോഽണ്ഡമചേതനം।
ഉത്ഥിതം പുരുഷോ യസ്മാദുദതിഷ്ഠദസൗ വിരാട് ॥ **51** ॥

ഏതദണ്ഡം വിശേഷാഖ്യം ക്രമവൃദ്ധൈർദശോത്തരൈഃ।
തോയാദിഭിഃ പരിവൃതം പ്രധാനേനാവൃതൈർബഹിഃ।
യത്ര ലോകവിതാനോഽയം രൂപം ഭഗവതോ ഹരേഃ ॥ **52** ॥

ഹിരൺമയാദണ്ഡകോശാദുത്ഥായ സലിലേശയാത്।
തമാവിശ്യ മഹാദേവോ ബഹുധാ നിർബിഭേദ ഖം ॥ **53** ॥

നിരഭിദ്യതാസ്യ പ്രഥമം മുഖം വാണീ തതോഽഭവത്।
വാൺയാ വഹ്നിരഥോ നാസേ പ്രാണോഽതോ ഘ്രാണ ഏതയോഃ ॥ **54** ॥

ഘ്രാണാദ്വായുരഭിദ്യേതാമക്ഷിണീ ചക്ഷുരേതയോഃ।
തസ്മാത്സൂർയോ വ്യഭിദ്യേതാം കർണൗ ശ്രോത്രം തതോ ദിശഃ ॥ **55** ॥

നിർബിഭേദ വിരാജസ്ത്വഗ്രോമശ്മശ്രുദയസ്തതഃ।
തത ഓഷധയശ്ചാസൻ ശിശ്നം നിർബിഭിദേ തതഃ ॥ **56** ॥

രേതസ്തസ്മാദാപ ആസൻ നിരഭിദ്യത വൈ ഗുദം।
ഗുദാദപാനോഽപാനാച്ച മൃത്യുർലോകഭയങ്കരഃ ॥ **57** ॥

ഹസ്തൗ ച നിരഭിദ്യേതാം ബലം താഭ്യാം തതഃ സ്വരാട്।
പാദൗ ച നിരഭിദ്യേതാം ഗതിസ്താഭ്യാം തതോ ഹരിഃ ॥ **58** ॥

നാഡ്യോഽസ്യ നിരഭിദ്യന്ത താഭ്യോ ലോഹിതമാഭൃതം।
നദ്യസ്തതഃ സമഭവന്നുദരം നിരഭിദ്യത ॥ **59** ॥

ക്ഷുത്പിപാസേ തതഃ സ്യാതാം സമുദ്രസ്ത്വേതയോരഭൂത്।
അഥാസ്യ ഹൃദയം ഭിന്നം ഹൃദയാൻമന ഉത്ഥിതം ॥ **60** ॥

മനസശ്ചന്ദ്രമാ ജാതോ ബുദ്ധിർബുദ്ധേർഗിരാം പതിഃ।
അഹങ്കാരസ്തതോ രുദ്രശ്ചിത്തം ചൈത്യസ്തതോഽഭവത് ॥ **61** ॥

ഏതേ ഹ്യഭ്യുത്ഥിതാ ദേവാ നൈവാസ്യോത്ഥാപനേഽശകൻ।
പുനരാവിവിശുഃ ഖാനി തമുത്ഥാപയിതും ക്രമാത് ॥ **62** ॥

വഹ്നിർവാചാ മുഖം ഭേജേ നോദതിഷ്ഠത്തദാ വിരാട്।
ഘ്രാണേന നാസികേ വായുർനോദതിഷ്ഠത്തദാ വിരാട് ॥ **63** ॥

അക്ഷിണീ ചക്ഷുഷാഽഽദിത്യോ നോദതിഷ്ഠത്തദാ വിരാട്।
ശ്രോത്രേണ കർണൗ ച ദിശോ നോദതിഷ്ഠത്തദാ വിരാട് ॥ **64** ॥

ത്വചം രോമഭിരോഷധ്യോ നോദതിഷ്ഠത്തദാ വിരാട്।
രേതസാ ശിശ്നമാപസ്തു നോദതിഷ്ഠത്തദാ വിരാട് ॥ **65** ॥

ഗുദം മൃത്യുരപാനേന നോദതിഷ്ഠത്തദാ വിരാട്।
ഹസ്താവിന്ദ്രോ ബലേനൈവ നോദതിഷ്ഠത്തദാ വിരാട് ॥ **66** ॥

വിഷ്ണുർഗത്യൈവ ചരണൗ നോദതിഷ്ഠത്തദാ വിരാട്।
നാഡീർനദ്യോ ലോഹിതേന നോദതിഷ്ഠത്തദാ വിരാട് ॥ **67** ॥

ക്ഷുത്ത്യൈഡ്ഭ്യാമുദരം സിന്ധുർനോദതിഷ്ഠത്തദാ വിരാട്।
ഹൃദയം മനസാ ചന്ദ്രോ നോദതിഷ്ഠത്തദാ വിരാട് ॥ **68** ॥

ബുദ്ധ്യാ ബ്രഹ്മാപി ഹൃദയം നോദതിഷ്ഠത്തദാ വിരാട്।
രുദ്രോഽഭിമത്യാ ഹൃദയം നോദതിഷ്ഠത്തദാ വിരാട് ॥ **69** ॥

ചിത്തേന ഹൃദയം ചൈത്യഃ ക്ഷേത്രജ്ഞഃ പ്രാവിശദ്യദാ।
വിരാട് തദൈവ പുരുഷഃ സലിലാദുദതിഷ്ഠത ॥ **70** ॥

യഥാ പ്രസുപ്തം പുരുഷം പ്രാണേന്ദ്രിയമനോധിയഃ।
പ്രഭവന്തി വിനാ യേന നോത്ഥാപയിതുമോജസാ ॥ **71** ॥

തമസ്മിൻ പ്രത്യഗാത്മാനം ധിയാ യോഗപ്രവൃത്തയാ।
ഭക്ത്യാ വിരക്ത്യാ ജ്ഞാനേന വിവിച്യാത്മനി ചിന്തയേത് ॥ **72** ॥

॥ ഇതി ശ്രീമദ്ഭാഗവതേ മഹാപുരാണേ പാരമഹംസ്യാം സംഹിതായാം
തൃതീയസ്കന്ധേ കാപിലേയേ തത്ത്വസമാമ്നായേ ഷഡ്വിംശോഽധ്യായഃ ॥